

מבעל דף היומי בעיון

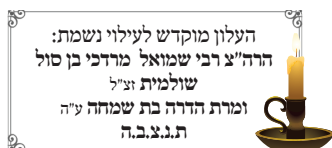
סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י, שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

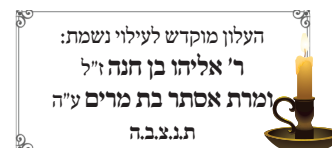
יום א' ט"ו טבת-שבת כ"א טבת תשפ"ג

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית ז"ל
ומרת הדרה בת שמוחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת נדרים ע"ה-פ"א

שבוע פרשת שמות

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

הסברא הנ"ל. אמנם כל זה תלוי בשאלה האם שתיקה דינה כהקמה או שהנדר חל ממילא כיון שלא הפירו אותו, דאם הוא כהקמה לכאורה שייך בו שאלה.

והריטב"א כתב טעם פשוט מדוע לא תחול הקמה קודם הנדר, שהנדר לא בא לעולם, ואי אפשר להחיל חלויות על דבר שלא בא לעולם.

דף ע"ה ע"ב

כגון דאתפיס אחרינא בהדין נדרא.

והדבר תמוה, כיון שההפרה באה בעת הנדר, מתי יכול להתפיס בנדר נדר אחר. והרא"ש כתב ליישב באופן אחד דבאמת אינו בטל מיד, אלא בשיעור הזמן שהיה הבעל יכול לומר מופר ליכי, ולכן אם התפיס בנדר תוך כדי דיבור חל. ובאופן אחר כתב הרא"ש דמדובר שאומר והריני בעיקרא, דאז מתייחס לדיבור הנדר ולכן יכול לחול.

ומה מקוה וכו'.

וצ"ע, דהרי כאן מדובר בחלויות, שאדם מחיל על עצמו חיוב נדר וכו', ואפשר להבין בסברא שאפשר למנוע חלות על ידי תנאי וכו', אבל טומאה וכו' הרי זו מציאות, ומה שייך להשוות את שני העניינים. ובאחרונים נגעו בשאלה זו.

ובפשטות צריך לומר דהרי קיימא לן שבעל מייגז גיז, ויש לעיין לכאורה איך פועלת הפרתו, דתינח חכם שעוקר הנדר מעיקרו, דהופך הנדר לנדר טעות וכו', ונמצא שמעולם לא נדר, אך בהפרה, איך יתכן שמסתלק דיבור הפה של האשה, ואיסור שבה להיכן הלך. אלא צריך לומר שעל ידי דיבור פה של נדר חל איסור מתמשך בכל רגע ורגע, שבכל משך זמן הנדר יש עליו את הלאו של לא יחל דברו, כאילו נודר עכשיו, וכשנתנה התורה לבעל כח להפר הרי נתנה לו כח למנוע את

דף ע"ה ע"א

משנה האומר לאשתו כל הנדרים שתדורי מכאן עד שאבא ממקום פלוני הרי הן קיימין לא אמר כלום הרי הן מופרין רבי אליעזר אמר מופר וחכמים אומרים אינו מופר.

וכן נפסק להלכה [שולחן ערוך יורה דעה סימן רל"ד סעיף כ"ח] אין האב והבעל מפירין קודם שתידור, אבל משנדרה מפירים, אף על פי שלא חל הנדר, ואפילו שלא בפניה. הגה: וי"א דוקא נדר שתלוי בזמן, דממילא חייל, אבל אם תלוי במעשה לא יוכל להפר עד שיחול (רבינו ירוחם סוף נכ"ז בשם רבינו יונה).

אמרו לו הרי הוא אומר אישה יקימנו ואישה יפרנו את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר.

חזינן דפשיטא להו שאי אפשר להקים נדרים קודם שנדרו, ועיין בר"ן שכתב טעם בדבר, אמנם הראשונים כתבו טעמים אחרים, דהרא"ש כתב דהוי קיום בטעות, דיתכן שתידור נדרים שהוא חפץ בקיומם, והוי קיום בטעות דהוא כמו נדר בטעות. וצריך להוסיף בזה ביאור, דהכונה שהואיל ויתכן שיהיו נדרים שאינו רוצה לבטלם, והרי הוא יודע שיתכן שיהיה מצב כזה, מתחילה אין קיומו קיום גמור ולא גמר בדעתו ממש לקיימם. והשיטה מקובצת כתב מעין דבר זה, דאמדינן דעתו דלא גמר בדעתו לקיים הנדר, דמה לו להקים הכל מעכשיו, הלא אף בשתיקתו מתקיים הנדר, ומה אצה לו הדרך לקיים קודם ששמע. והביאור, דצריך לומר דעשה זאת כדי שלא תדור אשתו כיון שתדע שאי אפשר להפירם, ולא היה זה אלא בתורת איום בעלמא.

אמנם צריך לדעת שהגאון רבינו עקיבא איגר [בשו"ת, פסקים סימן מ"ח] יצא לחדש כאן שיש לבעל תועלת בהקמה מוקדמת על פני שתיקה, שהקמה ניתנת לשאלה, מה שאין כן שתיקה לכאורה אינה ניתנת לשאלה, ולכן רצה לקיים כבר עכשיו כדי שיוכל להשאל כשירצה ואז יוכל להפר, ולפי זה אזלא

כולל ומכון ראש פינה:

חלות כח הדיבור מכאן ואילך, והרי זה ממש כמציאות איסור שיש על האשה שמבטלו על ידי דיבור פיו, וזה דומה ממש לטהרת מקוה שמטהרת מכאן ולהבא ומסירה את מציאות הטומאה שיש על החפץ, ולכן מקשה הגמרא לסברת רבי אליעזר דלכאורה כמו שאי אפשר למנוע את חלות הטומאה על ידי שטובל קודם, כך אי אפשר למנוע את חלות הנדר, דאין הפרתו יכולה להסיר רק דבר שכבר חל.

דף ע"ו ע"ב

הפרת נדרים כל היום יש בדבר להקל ולהחמיר. כיצד נדרה בלילי שבת יפר בלילי שבת וביום השבת עד שתחשך נדרה עם חשכה מפר עד שלא תחשך שאם חשכה ולא הפר אינו יכול להפר.

ובראשונים כתבו לבאר מדוע נקטה המשנה דוגמא להפרה שהיא כל היום דוקא משבת, דהר"ן כתב שרצה להשמיענו שמפירים נדרים בשבת אפילו שלא לצורך השבת כמבואר לקמן. והרא"ש כתב שבא להשמיענו שכאן היום הולך אחר הלילה, ונקט שבת כי ידוע שבשבת היום הולך אחר הלילה.

והשלמי נדרים הביא בשם ספר יד שאול שבא להשמיענו כאן חידוש דין למעשה, שאף דקיימא לן דמוסיפים מחול על הקודש, מכל מקום לענין הפרת נדרים דינו להפר עד שתחשך, ולא יועיל מה שמוסיף מחול על הקודש. ולכאורה צריך לומר שאף בערב שבת הדין כן, שאם קבלו שבת מבעוד יום ואז נדרה האשה, אינו יכול להפר בשבת כלל, שיום שמעו מסתיים כשחשכה ערב שבת.

ולהלכה נפסק [שולחן ערוך יורה דעה סימן רל"ד סעיף כ"א] אין האב מפר נדרי בתו, ולא הבעל נדרי אשתו, אלא ביום שמעם. ודוקא כל היום, ולא מעת לעת, שאם שמע בתחלת הלילה מפר כל הלילה ויום המחרת, ואם שמע סמוך לחשיכה, אינו מפר אלא עד שתחשך. ואם עבר היום ושתק לה, אפילו לא כוון בשתיקתו אלא לצערה, אינו יכול להפר. ואם שתק מפני שאינו יודע שיש ביד הבעל להפר, או אפילו יודע אלא שנדרה נדר שסבור שאינו יכול להפר, כגון שסבור שאינו עינוי נפש, יכול להפר אפילו לאחר כמה ימים ולא הויא שתיקתו קיום, ושעת ידיעתו כאילו הוא שעת הנדר או יום שמיעה, ויפר לה כל אותו היום.

ואף שלכתחילה אין מתירים נדרים בשבת, מכיון דאין התרת נדרים רק באותו יום, לכן התירו לבעל להפר נדרי אשתו בשבת, אף דאינם לצורך שבת, דאם לא עכשיו אימתי.

אין הלכה כאותו הזוג חייא בר רב שדי גירא ובדיק רבה בר רב הונא יתיב וקאים.

וצריך להבין מה ענין חייא בר רב שהיה זורק חץ ומתיר נדר לסוגיין דהכא, דלכאורה שייך לסוגיא לקמן [ע"ז ע"ב] שעוסקת בהתרת נדרים. והרא"ש הביא גירסא הלכה כאותו

הזוג, דהיינו שהנדר ניתן להפרה מעת לעת, ולפי זה יש לפרש מעשה דחייא בר רב שכשהיתה אשתו נודרת לא היה מתיר מיד אלא היה שותק לקנטרה כאילו היה רוצה לקיים נדרה, והיה זורק חץ בכותל לכוין בצל שיתיר לה למחרתו קודם שיגיע לאותו מקום. ורבה בר רב הונא הוה קאי לידע מידת צילו לכוין בו למחרת. אבל לגירסא דלפנינו דאין הלכה כאותו הזוג, לא מובן מה ענין זה להכא.

דף ע"ז ע"א

מפירים נדרים בשבת ונשאלין לנדרים שהן לצורך השבת.

ומסקנת הגמרא דהואיל וקיימא לן להלכה שאפשר להפר רק ביום שמעו, והוא עד השקיעה, לכן יכול להפר נדרים אפילו אינם לצורך השבת, דאם לא עכשיו אימתי. והרא"ש כתב טעם אחר, דכיון שהבעל מיפר בדיבור בעלמא בלא פתח ובלא חרטה לכן יכול להפר אפילו בשבת. ולסברא זו היה צריך להיות מותר להפר נדר בשבת אף שלא לצורך שבת, ואף אם נאמר שהפרת נדרים מעת לעת, וממסקנת הגמרא שתלתה שאלה זו אם מפירים דוקא לצורך שבת או לא במחלוקת אם הפרת נדרים עד שתחשך או מעת לעת, משמע שלא נקטה כטעם זה.

ומסקנת הגמרא שלמאן דאמר הפרה מעת לעת יכול להפר רק לצורך שבת, ואם עד שתחשך יכול להפר אף שלא לצורך שבת. וכתב הרא"ש דיש מציאות דאף למאן דאמר מעת לעת יפר בשבת שלא לצורך שבת, כגון שנדרה עם כניסת השבת, דגם כאן הוא אם לא עכשיו אימתי, וכן הביא בקרן אורה מן הירושלמי.

וכתב המשנה ברורה [סימן שמ"א ס"ק ג'] דאם לא שמע הבעל נדרי אשתו, ואינו נדר שנצרך להתירו לצורך שבת, עדיף שלא לומר לו עד מוצאי שבת, שהרי יוכל להפר אז ביום שמעו, ולמה נאמר לו בשבת שיצטרך להפר בשבת והוא לא לצורך שבת. וכן בנדרה נדר לזמן שזמנו עומד להסתיים בשבת, לא יפר בשבת, דלמה יעשה דבר שהוא לא לצורך היום, ולא שייך כאן אם לא עכשיו אימתי.

ומכל מקום לענין התרת נדרים על ידי חכם פשוט לגמרא שאין מתירים אלא לצורך שבת, וצריך להבין איזה איסור יש בזה.

וכתב המשנה ברורה [שם ס"ק א'] בשם הר"ן והלבוש שהטעם הוא משום טרחא, והביא עוד מהלבוש [יו"ד סימן רכ"ח ס"ג] שכתב דהטעם הוא משום ממצא חפצך. וכתב שם בשער הציון שלכאורה יש חילוק בין הטעמים, דלטעם ממצא חפצך יהיה מותר להתיר אף לצורך מצוה, דחפצי שמים מותרים, אבל לטעם טירחא לא נתיר לצורך מצוה. וכתב דזה אינו, דמוכח דלצורך מצוה אף טירחא התיירו.

ומה נקרא צורך שבת, כתב שם בשו"ע [אורח חיים ס"א], מתירים נדרים בשבת אם הם לצורך השבת, כגון שנדר שלא לאכול או שלא לשתות, אע"פ שהיה לו פנאי להתירם קודם השבת; אבל הבעל יכול להפר נדרי אשתו אפילו שאינם לצורך השבת, מפני שאם לא יפר לה היום לא יוכל עוד להפירם.

וכתב שם במשנה ברורה [ס"ק ב'], ולא דוקא אם נדר לגמרי מאכילה ושתיה דה"ה אם נדר מאכילת בשר ושתית יין גם כן מתירין, דדבר זה הוא מצוה בשבת, וה"ה אם נדר שלא ללבוש מלבוש הצריך היום ג"כ שרי, ועיין ביו"ד דמשמע דה"ה אם נדר שלא לישן בשבת ג"כ הכי דמתירין לו דזהו ג"כ מתענוגי שבת הוא אם רגיל בכך.

ואף שאמרנו שאין נשאלים לנדרים שאינם לצורך שבת, כתב הריטב"א דמכל מקום אם עבר החכם והתירם הרי הם מותרים.

דף ע"ז ע"ב

אמר רבה אמר רב נחמן הלכה נשאלין נדרים עומד יחיד ובלילה ובשבת ובקרובים ואפילו היה להן פנאי מבעוד יום.

וכן נפסק בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רכ"ח סעיף ג'], כיצד היא ההתרה, יאמר לו ג' פעמים מותר לך, או שרוי לך, או מחול לך, (בכל לשון שיאמר), (ב"י בשם הרמב"ם), אפילו מעומד, ובקרובים, ובלילה, ובשבת, אפילו אם היה אפשר לו מאתמול לישאל עליו, ובלבד שיהיה לצורך השבת, כגון שנדר שלא לאכול או ליבטל מעונג השבת. וחרמי צבור, נהגו להתיר אף על פי שאינם לצורך השבת.

ולענין מתירים מעומד פסק שם [סעיף ד'], במה דברים אמורים שמתירין מעומד, כשמתירין על ידי חרטה, בלא פתח. אבל מי שאינו מתחרט מעיקרו, וצריך למצוא לו פתח, צריך להתיישב בדבר וצריך עיון גדול, דמה שאינו מתחרט מעיקרו היינו מפני שהיו לו תועלת בנדר, כגון שהיו אוהביו רוצים להעבירו על דעתו כגון שיאכל עמהם או שישא בנו או בתו לפי דעתם וכיוצא בזה, ובשביל הנדר נמלט מהם ולא היה רוצה שלא נדר, הילכך צריך למצוא לו פתח שאילו היה יודע שיבא לידי כך היה נמנע מלידור אף על פי שהיה צריך לשמוע לקול אוהביו ולעבור על דעתו. ואם הוא משקר לחכם, אין התרתו כלום. וכיון שצריך ישוב דעת, צריך שיהיה מיושב.

אמנם כתב רבינו אברהם מן ההר דהוא דוקא בסתם נדרים שתלויים ברצונו של הנודר, וכיון שמתחרט אפשר להתירו בלא עיון, אבל דבר שתלוי אך ורק בבית דין, כגון התרת חרם או נידוי שהושמו על אדם כלשהוא, הרי זה כדין לכל דבריו, וצריך מיושב, ביום, לא בשבת ושלא על פי קרובים.

נשאלים מעומד.

וכתב המאירי דיש כמה דעות בביאור מה שמותר להתיר מעומד, דיש אומרים שלא סוף דבר שהוא מתעכב אלא אפילו מהלך או מתעסק בדברים אחרים, והוא שאמרו חייא

בר רב שדי גירא ובדיק, ר"ל שהיה מפריח חץ לשחוט את העוף הפורח ובודק בנשאל אם מתחרט אם לאו. ויש למדין מכאן שהלכה כדברי האומר פותחין בחרטה, שאילו היינו צריכים לפתח היה צריך לנו יישוב הדעת ולא היינו מתירין במעומד, וכל שכן במתעסק או ברכוב ומהלך. ויש אומרים שאף לדעת הפוסקים בעלמא אין פותחין בחרטה ומצריכים פתח שעליו יותר הנדר מעיקרו, מודים הם שאף מעומד כן, מכל מקום ישוב הדעת אינו נפקע בעמידה, אבל מהלך או במתעסק או ברכוב לא מועיל אלא לדעת האומר פותחין בחרטה. ויש אומרים שאף לדעת האומר פותחין בחרטה מכל מקום צריך שלא יתיר בהדיוטות והלכך כל שהוא רכוב או מהלך או מתעסק אסור ומעומד מותר, ולדעת האומר אין פותחין בחרטה אף מעומד לא.

פותחין בחרטה.

וכן נפסק [שולחן ערוך יורה דעה סימן רכ"ח סעיף ז'], מי שנתחרט בעיקר הנדר, אינו צריך פתח אלא שישאלנו החכם אתה חפץ בנדר זה, והוא אומר: איני חפץ בו, מתחרט אני שנדרתי ומתיר לו. ומיהו צריך שיתחרט בעיקר הנדר, שהיה רוצה שלא נדר מעולם, אבל אם אמר שעתה הוא מתחרט, ועד עתה הוא חפץ במה שנדר, לא הוי חרטה, שצריך שיעקור הנדר מעיקרו. ויזהר הנודר שלא יאמר שמתחרט מעיקרו, אלא אם כן הוא ברור לו שהיה רוצה שלא נדר מעולם, שאם לא כן אין ההתרה התרה והוא באיסור נדר כל ימיו. ואם אינו מתחרט, צריך לבקש לו פתח לומר לו: אילו היית יודע דבר זה לא היית נודר, ונמצא הנדר נעקר מעיקרו. וכיצד היא הפתח, כגון שנדר על דבר אחד ומפצירין בו הרבה שישאל עליו, אומרים לו, אילו ידעת שיפצירו בך כ"כ ולא תוכל להשיב פניהם לא היית נודר, והוא אומר: כן. (ויש אומרים דחוזרין ושואלין לו אם מתחרט) (מרדכי פרק שבועות שתיים). ואפילו פתח שמגוף הנדר הוי פתח, כגון שהדיר פלוני מנכסיו אם יעשה דבר פלוני, ועבר ועשאו, פותחין לו אילו היית יודע שהיה עובר על דברך לא היית נודר, והוא אומר: כן. ויש מי שמצריך שניהם פתח, וגם חרטה. הגה: ונהגו להחמיר ולעשות מן החרטה פתח, שלאחר שאומר שמתחרט מעיקרא, אומרים לו: אילו ידעת שתתחרט, כלום נדרת, והוא אומר: לא. ואז מתירין לו.

אמר ליה רבא לרב נחמן חזי מר האי מרבנן דאתא ממערבא ואמר איזדקיכו ליה רבנן לבריה דרב הונא בר אבין ושרו ליה נדריה ואמרו ליה זיל ובעי רחמי על נפשך דחטאת.

וצריך להבין מדוע היתה הנהגת בני מערבא חידוש בעיני רבא, והלא כבר הבאנו לעיל מימרות בגנות הנודר, ומה התחדש לרבא עד שבא לרב נחמן בלשון תמיהה.

והענין הוא, שבכל המקומות שדברנו בגנות הנודר ואף בגנות המקיים, מכל מקום היה דבר זה להביאו לחרטה או מציאת פתח, אבל לאחר שהתירוהו הרי נדרו היה כלא היה ובמה אין כאן וקרבן אין כאן. אבל במערבא היו אומרים לנודר

בדוקא שיפר בדרך הזו כדי לשנות כמה שיותר מהדרך שהוא עושה בחול.

ודעת הרא"ש שבאמת בהפרה בלב ד', ומה שאומר לה טלי ואכלי הוא רק כדי להודיעה שהיא מותרת לאכול, ולא שהוא חלק מההפרה. אמנם יש להקשות לפי זה מדוע יש לשנות גרועות שאינן נחשבות להפרה, והלא הוא חפץ להפר, ולא גרע ממפיר בלבו ולא מוציא בשפתיו. וכתב הרשב"א בשם התוספות שיש שתי דרכים להפר, או בלבו, או בדיבור, ואם הולך בדרך הדיבור צריך שיהיה דיבור טוב, אחרת לא מועיל.

אמנם דעת הריטב"א שמה שאמרו מבטל בלבו וכו' ודאי אין הכונה להרהור, דדברים שבלב אינם דברים, אלא הכונה לאמירה בלחש, ובלא הוצאה מפיו לא תחול ההפרה, ומצאנו בכמה מקומות שמחשבה היינו דיבור, כגון בפיגול ומחשבת שלא לשמה בקרבנות, ושליחות יד בפקדון.

והרמב"ם [הלכות נדרים פרק י"ג הלכה ד'–ו'] כתב, המבטל נדרי אשתו או בתו אינו צריך לומר כלום ונתבטלו כל הנדרים. [הלכה ה'] ומהו הביטול שיכוף אותה לעשות דבר שאסרה אותו, אבל ההפרה אינו כופה אותה אלא מפר לה ומניחה אם רצתה עושה ואם רצתה אינה עושה. [הלכה ו'] כיצד, נדרה או נשבעה שלא תאכל או שלא תשתה ואמר לה מופר לך הרי זה הפר ומותרת לאכול ולשתות, נטל ונתן לה ואמר לה טלי ואכלי טלי ושתי הרי זו אוכלת ושותת והנדר בטל מאליו. [הלכה ז'] המפר נדרי בתו או אשתו צריך להוציא בשפתיו, ואם הפר בלבו אינו מופר, אבל המבטל אינו צריך להוציא בשפתיו אלא מבטל בלבו בלבד וכופה אותה לעשות בין עשתה בין לא עשתה בטל הנדר.

והראב"ד השיג שם, אמר אברהם, חיי ראשי, המחבר הזה שינה עלינו את סדרינו וכל התפוש בדינו, שהרי שנינו בנזירות חומר בנשים מבעבדים שהוא כופה את עבדו ואינו כופה את אשתו, חומר בעבדים שהוא מפר נדרי אשתו ואינו מפר נדרי עבדו, ולעולם אין כח לא לאב ולא לבעל לכוף אלא מדעתן ודרך הפרה שהוא בטול הנדר. וכשאמרו שיאמר לה טלי ואכלי טלי ושתי ודיה, לא נאמרו אלא בשבת, ואפילו בשבת צריך שיבטל בלבו דרך הפרה, ובכל זמן אם רצתה אוכלת ואם לאו אינה אוכלת, אבל לעבדו אינו אומר לו דרך הפרה לפי שאינו מופר אלא כל זמן שהוא שלו ואף שיאמר טול ואכול אינו צריך שאינו יכול לנדור להרע לרבו ואינו צריך לכוף אלא לנזירות.

הרי דלהרמב"ם הם שני אופנים, אופן הביטול, והוא מועיל בלא דיבור, ואופן ההפרה, שהוא מועיל רק במוציא מפיו. והר"ן הזכיר דברי רמב"ם אלו וכתב דאין דרך זו מחוורת.

ועיין ברשב"א שהביא דברי הרמב"ם והראב"ד, וכתב לבאר בדעת הראב"ד שמה שאמרו שבשבת מבטל בלבו היינו דלמוציא שבת צריך לחזור ולהוציא בשפתיו, והקשה דמה מהני, דהלא כבר אינו יום שמעו.

אחר שהתירו לו שביקש רחמים על עצמו כי חטא, דעצם הרצון והמעשה שעשה כדי לנדור, הוא עצמו החטא, והרי הוא כמי שרצה לעשות עבירה ולא עלתה בידו שצריך כפרה על כך, כמי שרצה לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה.

והטעם שבאמת כל כך החמירו בזה, הוא על שני פנים, שעצם הנדר לאסור על עצמו דבר שהתירתו התורה, הרי הוא כאומר שלא די בתורה שנתנה לכלל ישראל, אלא צריך אף להוסיף עליה, ואף שהוא בכוונת מצוה מכל מקום הרי הוא פגם באמונתו שהבורא יתברך נתן לכלל ישראל לקח טוב, עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר, ואין צריך להוסיף עליה דבר, כי הבורא יתברך היודע לב בני האדם נתן לנו את תורתו להצילנו מליפול ברשת היצר ומי יבא אחר המלך, ואין צריך לומר בנדרים שנדרו מחמת כעס וכיו"ב שודאי צריך עליהם תשובה.

תניא האומר לאשתו כל נדרים שתדורי אי אפשר שתדורי אין זה נדר לא אמר כלום יפה עשית ואין כמותך ואם לא נדרת מדריך אני דבריו קיימין.

וכן הוא בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רל"ד סעיף ל"ז], מפר אדם או מקיים נדרי אשתו ובתו בכל לשון, ואף על פי שאינה מכרת. (וכל לשון שיאמר שמורה שקיים לה, אפילו עשה כדי לצערה, הוי קיום) (ב"י בשם תשובת הרשב"א ומהרי"ק שורש נ' אלא דמביא שם ראייה מנודרין להרגין דדברים שבלב אינם דברים ולדעתי פשוט כן מלעיל סכ"א והוא ש"ס ס"פ נערה המאורסה ודוק). וכיצד מפר, אומר ג' פעמים מופר, או בטל, או אין נדר זה כלום וכיוצא בדברים שעניינם עקירת הנדר מעיקרו, בין בפניה בין שלא בפניה. אבל אם אמר לה אי אפשר שתדורי, או אין כאן נדר, הרי זה לא הפר. וכן האומר לאשתו או לבתו מחול לך, או מותר לך, או שרוי לך וכן כל כיוצא בענין זה, לא אמר כלום. ויש מי שחולק ואומר דהאומר אין נדר זה כלום, לא הוי הפרה (הרא"ש וטור).

לא יאמר אדם לאשתו בשבת מופר ליכי בטיל ליכי כדרך שאומר לה בחול אלא אומר לה טלי ואכלי טלי ושתי והנדר בטל מאליו אמר רבי יוחנן וצריך שיבטל בלבו.

וכן נפסק [שולחן ערוך יורה דעה סימן רל"ד סעיף כ"ד], מפירין נדרים בשבת, אף על פי שאינם לצורך השבת. ולא יאמר לה מופר ליכי, כמו שאומר בחול, אלא מבטל בלבו ואומר לה: טלי אכלי, וטלי ושתי, וכיוצא בזה (רמב"ם וטור לקמן סימן זה). וכן לקמן [סעיף ל"ח], חשב לשון הפרה בלבו ולא הוציאו בשפתיו, אינו כלום. במה דברים אמורים, שלא אמר לה טלי ואכלי. אבל אם אמר לה טלי ואכלי, וחשב לשון ההפרה בלבו, הוי הפרה.

ובעצם הענין איך מועיל כאן אמירת טלי ואכלי, ומה הוסיף רבי יוחנן במה שאמר מבטל בלבו, נחלקו הראשונים. דלדעת הר"ן אף שהפרה בלב לא מועילה, מכל מקום הפרה בלב בצירוף אמירת טלי ואכלי מועילה אף בחול, ובשבת הצריכו

ולהלכה הובאו דברי הרמב"ם בשולחן ערוך שם [סעיף ל"ט], כל זמן שלא הפר הנדר לאשתו, אינו יכול לכופה שתעבור על הנדר אלא אם כן אמר לה טלי ואכלי, ויחשוב בלבו לשון הפרה. ולהרמב"ם, המבטל נדרי אשתו ובתו א"צ לומר כלום, ונתבטלו כל הנדרים. ומהו הבטול, שיכוף אותה לעשותה דבר שאסרה אותו. אבל ההפרה, אינו כופה אותה, אלא מפר לה ומניחה, אם רצתה עושה, ואם רצתה אינה עושה. כיצד, נדרה או נשבעה שלא תאכל או שלא תשתה, ואמר לה: מופר לך, הרי זה מופר, ומותרת לאכול ולשתות. נטל ונתן לה, ואמר לה: טלי ואכלי, טלי ושתי, הרי זו אוכלת ושותה והנדר בטל מאליה.

ושם [בסעיף מ'] המפר נדרי אשתו ובתו, צריך להוציא בשפתיו. ואם הפר בלבו, אינו מופר. אבל המבטל, אינו צריך להוציא בשפתיו, אלא מבטל בלבו בלבד, וכופה אותה. הגה: כל זה הוא סברת הרמב"ם, אבל לסברא הראשונה אין חילוק בין הפרה לביטול, ובשניהם אינו מופר או בטל (טור והרא"ש ותוספות ור"ן והראב"ד), רק כשמפר או מבטל בלבו ואמר: טלי ואכלי, וכן עיקר.

דף ע"ח ע"א

להכשיר שלשה הדיוטות.

כתב הריטב"א בשם הרא"ה, ג' הדיוטות לאו הדיוטות ממש, אלא דגמרי הלכות נדרים באיזה פתח ראוי להתיר ובאיזה פתח אין מתירין לו, אלא דלא סברי ולא פקחי בתלמודא, מיהו כי מסברי להו סברי. דהא כולהו ישראל דהוו בימי משה גמרי הלכות נדרים ממשה ומסברי להו וסברי, ומהתם גמרינן דהיתר נדרים בג' הדיוטות.

ופסק בשולחן ערוך [יו"ד סימן רכ"ח סעיף א'], מי שנדר ונתחרט, יש תקנה ע"י חרטה, ואפילו נדר בא-להי ישראל. כיצד יעשה, ילך אצל חכם מומחה, דגמיר וסביר, ואם אין יחיד מומחה ילך אצל שלשה הדיוטות, והוא דגמירי להו וסבירי וגם יודעים לפתוח לו פתח, ויתירו לו. והאידנא אין מומחה שיהא ראוי להתיר ביחיד.

והנה מלשון השולחן ערוך משמע שבמקום שיש יחיד מומחה אין לשלשה הדיוטות להתירו, וכן דייק שם בפתחי תשובה [ס"ק א'], אך כתב דאין זה מוכרח, די"ל דלהכי כתבו הפוסקים ואם אין כו' מפני שודאי טריחא מלתא בשלשה טפי מבאחד, לכן אמרו באם אין מומחה צריך שלשה דוקא ולעולם בשלשה סגי אפילו במקום יחיד מומחה. אמנם בפירוש הרע"ב במשנה בבכורות כתב בהדיא דגם גבי נדרים אין שלשה מועילים ביש יחיד מומחה. וכתב הפתחי תשובה דלפ"ז נראה דאף שכתבו הפוסקים דאין מומחה האידנא, מ"מ ראוי לחוש לחומרא במקום שיש חכם או אב"ד שלא להתיר בשלשה הדיוטות, רק לצרף ב' עם הרב, ובפרט דיש לחוש לדברי הרמב"ם [פ"ו מהלכות שבועות דין ה'] דכל חכם

מובהק בדורו הוא יחיד מומחה לנדרים. וסיים, ומצאתי [בתשובת חות יאיר סימן קכ"ט] שהאריך בזה להוכיח דגם במקום שיש מומחה יכולים שלשה הדיוטות להתיר, ובסוף הביא דברי הר"ן בנדרים דף כ"ג שכתב בהדיא דלכתחלה אין יכולין משום כבודו של חכם, אבל בדיעבד אישתרי ליה נדרא, ע"ש.

ומה שהצריך שלשה דגמירי וסבירי, כתב הש"ך [ס"ק ב'], דפירושו שלומדים עמהם הלכות ומבינים, ומשמע אפילו לית בהו חד דגמיר מעצמו אלא כל דגמירי להו אחרים וסבירי מתירין, והעטרת זהב [הלבוש] כתב, והוא דגמיר להו וסבירי קצת כדי שידעו מה שיתירו כו', משמע שא"צ שיהו סבירי היטב, אלא כל שסבירי קצת כדי שידעו מה שיתירו סגי, וכן נוהגים:

ומה שהצריך שידעו גם לפתוח פתח, כתב הש"ך [ס"ק ג'] בשם הפרישה, דאף על גב דלא בעינן פתח לכל הדברים, מ"מ אינם ראויים להתיר אפילו ע"י חרטה אם לא שיכולין להתיר ג"כ ע"י פתח, דשמא יבא לפניהם נדר שצריך פתח ולא ידעו להבדיל בין נדר לנדר:

וכתב הש"ך [ס"ק ד'] דהאידנא שאין לנו יחיד ובעינן שלשה, אין להתיר אלא בשלשה דגמירי להו וסבירי קצת, וכל שאינו כן, אפילו יש בהן אחד חכם גדול לא כלום הוא. וכן כל שאינם שלשה, אפילו הם שניהם חכמים גדולים אין התרתם התרה ואפילו דיעבד וצריך לחזור ולהתיר בשלשה, ופשוט הוא.

ביחיד מומחה.

ומהו יחיד מומחה זה, כתב הריטב"א בשם הרא"ה, וכן יחיד מומחה דקאמרינן לאו היינו מומחה ממש דלהוי סמוך, אלא מומחה דהכא היינו מומחה בתלמוד ובקי בהלכות נדרים דגמיר וסביר בכל דוכתא כגון רב נחמן וחביריו, דהא גבי דינין וכל דוכתא דבעינן סמוך, אלהים כתוב בפרשה, וכאן לא כתיב אלא ראשי המטות, ומראשי המטות ילפינן יחיד מומחה ומבני ישראל ילפינן הדיוטות, וראשי המטות לא הוו סמוכין.

וכתב הבית יוסף [יורה דעה סימן רכ"ח], ומ"ש והאידנא אין מומחה שיהא ראוי להתיר ביחיד בפחות משלשה, כן כתב הרא"ש בפרק ארבעה נדרים [סימן ג'] והטעם משום דכיון דרב נחמן אמר חכם כגון אנא דגמירנא וסבירנא, מי הוא בדורות האלו דגמיר וסביר כרב נחמן. ולדעת הרמב"ן שסובר דמומחה שמתיר נדרים ביחיד דוקא שהוא סמוך, הא לאו הכי אינו מתיר ביחיד ואפילו גמיר וסביר טפי מרב נחמן, וכמו שכתב הר"ן בשמו, האידנא ודאי ליכא סמוך. אבל הרמב"ם סתם וכתב יבוא הנשבע לחכם המובהק או לשלשה הדיוטות אם אין שם מומחה, נראה דחכם מובהק בדורו מתיר נדרים ביחיד, דרב נחמן דאמר כגון אנא, היינו לומר שיהיה חכם מובהק בדורו כעין שהיה רב נחמן מובהק בדורו שהיה אחד מהחכמים הגדולים שבדורו. וכן כתב הר"ן בסוגיין. וכבר הבאנו לעיל פסק השו"ע כהטור שאין לנו היום יחיד מומחה לענין זה.

דף ע"ט ע"א

קיים בלבו קיים הפר בלבו אינו מופר קיים אין יכול להפר הפר אין יכול לקיים.

וכן פסק [שולחן ערוך יורה דעה סימן רל"ד סעיף ל"ח], חשב לשון הפרה בלבו ולא הוציאו בשפתיו, אינו כלום. בד"א, שלא אמר לה: טלי ואכלי. אבל אם אמר לה טלי ואכלי, וחשב לשון ההפרה בלבו, הוי הפרה. וכן שם [סעיף מ"א], המקיים בלבו הרי זה קיום. והמפר בלבו, אינו מופר. לפיכך אם הפר בלבו, הרי זה יכול לחזור ולקיים. ואם קיים בלבו, אינו יכול לחזור ולהפר אלא אם חזר בתוך כדי דבור.

פרק אחד עשר

ואלו נדרים שהוא מפר דברים שיש בהן ענין נפש אם ארחץ ואם לא ארחץ אם אתקשט ואם לא אתקשט.

המבואר בסוגיין שיש שני סוגי נדרים שהבעל מיפר, אחד נדרי עינוי נפש, שכשמיפרם בטלים לגמרי מכאן ואילך, ואפילו תתגרש לא חלים עוד, ואחד נדרים שאינם מוגדרים כנדרי עינוי נפש, אבל מפריעים לבעל בחייו עם אשתו, שהואיל והיא משועבדת לו יכול הוא לומר שהוא מתנגד לנדרים אלו, וממילא כל זמן שהיא תחתיו לא יחולו, דהרי היא כנודרת על דבר שאינו ברשותה, אבל לאחר שתתגרש וכו' ישובו ויחולו הנדרים כיון ששוב אינו משועבדת לבעלה, והנדרים לא בטלו, רק לא חלו בזמן נישואיה מחמת שעבודה.

ורבי יוסי ורבנן חולקים בהגדרת עינוי נפש, ולרבי יוסי נדרי עינוי נפש הם רק כשנדרה שלא תאכל בשר ותשתה יין וכיוצא בו, ונחלקו על איסור רחיצה וכיו"ב אם הוא בכלל נדרי עינוי נפש, דלחכמים הוו נדרי עינוי נפש ולרבי יוסי לא, אלא הוו דברים שבינו לבניה, והנפקא מינה כדכתבנו לעיל.

וכן פסק בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רל"ד סעיף נ"ה], אלו נדרים שהבעל מפר, נדרים שיש בהם עינוי נפש ודברים שבינו לבניה. אלא שנדרים שיש בהן עינוי נפש, כשמתירים לה מותרת בהם לעולם. ודברים שבינו לבניה, אין ההתרה אלא לעצמו, כל זמן שיש לו בו תועלת, דהיינו כל זמן שהיא תחתיו, ולאחר שתתגרש כל זמן שלא תנשא שאפשר שתחזור אליו. אבל לאחר שתנשא, חל הנדר גם לדידיה. ונדרים שאין בהם עינוי נפש ואינם בינו לבניה, אינו יכול להפר.

ובסעיף נ"ט כתב, איזו הם דברים שיש בהם עינוי נפש, כגון רחיצה וקישוט, כיחול ופרכוס, כגון שנשבעה שלא תרחץ או שלא תתקשט, או שאמרה הנאת רחיצה וקישוט עלי אם ארחץ או אתקשט אפילו לא תלתה אלא ברחיצה וקישוט של היום, ואפשר שלא תרחץ ולא תתקשט היום ולא תיאסר, הוי עינוי נפש אף על פי שאין חל הנדר אלא ליום א'. וי"א דרחיצה וקישוט הוי דברים שבינו לבניה. הגה: וכל זה לא מיירי אלא בקישוט הפנים, אבל קישוט של מטה, לכולי

עלמא לא הוי רק דברים שבינו לבניה (ב"י בשם הרב רבינו נסים).

וכן שם בסעיף ס', אמרה קונם פירות העולם עלי, או אפילו פירות מדינה אחת, או אפילו אסרה עליה פירות של איש אחד לבדו, הוי עינוי נפש ואפילו אינו חנוני. ולהרמב"ם, אינם אלא דברים שבינו לבניה.

וכבר הבאנו בשבועות הקודמים דנחלקו הראשונים אם אף באב ובתו אמרינן שמיפר רק נדרי עינוי נפש, ובשולחן ערוך [סעיף נ"ח] פסק, יש אומרים שגם האב אינו מפר נדרים שאין בהם עינוי נפש. ויש מי שמתיר. ויש מי שחולק, שקודם שנתאסרה מפר לה כל נדרה, אבל נתאסרה ומת הארוס וחזרה לרשותו, אז אינו מפר אלא נדרי עינוי נפש.

אמנם לענין נדרים שבינו לבניה צריך להבין אם שייך דבר כזה בין אב לבתו, שלכאורה דברים שבינו לבניה שייכים רק בעניינים המפריעים לאישות. אמנם דעת הרא"ש שגם בין אב לבתו שייך כנ"ל, שכל דבר שיגרום איבה ביניהם הוי בכלל זה, כגול שלא תשמש אותו וכו'. ורבינו אברהם מן ההר כתב שדברים שנחשבים בינו לבניה עם בעלה גם כאן הם כך, מטעם שמחמת נדרים אלו ימנעו בני אדם מלקדשה, וממילא היא גורמת הפסד לאביה, ולכן יכול להפר כנ"ל.

אמנם דעת הרמב"ם [הובא במגדול עוז פ"ב מהלכות נדרים ה"א] בתשובה לחכמי לונ"ל שלא שייך בינו לבניה בין אב לבתו.

דף פ' ע"א

ורבי יוסי ניוול דחד יומא לא שמיה ניוול.

ודעת רבינו יונה המובא בר"ן שלרבי יוסי לא הוי אפילו דברים שבינו לבניה, ולכאורה הוא דבר קשה שנחלקו מן הקצה אל הקצה, דלרבנן הוי עינוי נפש, ולרבי יוסי לא הוי אפילו בינו לבניה, ועוד קשה שלכאורה הוי מחלוקת במציאות, דפוק חזי הנהגת בני אדם מה היא, ועוד דבודאי שונה הדבר ממדינה למדינה וממקום למקום.

ובענין איסור רחיצה לעולם לשיטת רבי יוסי, לתוספות לא הוי עינוי נפש, אבל דעת הריטב"א דבכהאי גוונא לכולי עלמא הוי עינוי נפש.

דף פ"א ע"א

שלחו מתם הזהרו בערבוביתא הזהרו בחבורה הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה שנאמר יזל מים מדליו שמהן תצא תורה.

ויש להבין מה ענין שלשה דברים אלו זה עם זה, וכתב החתם סופר שכך פירושו, הזהרו בערבוביתא ואפילו הכי הזהרו בחבורה, דהיינו שאף על פי שעל ידי זה א"א להזהר כל כך מערבוביתא, שהרי בני החבורה בני עניים שמהם תצא תורה ואי אפשר בלי ערבוביתא, מכל מקום זכות התורה יגן,

כדרכי יהושע בן לוי דהוה מיכריך בבעלי ראתן ועסיק בתורה במסכת כתובות:

אמנם פשטן של דברים שבני מערבא באו לומר לבני בבל ולהזהירם על שלשה דברים שאדם דש בעקביו, מהם מזלזל בנזקם, מהם מזלזל בתועלתם, ובאמת כולם חשובים מאין כמותם. כי בניגוד לזמנינו שהמרחץ מצוי לכל אחד בביתו, וכל הבתים מרוצפים ואין בבתים עפר ואבק, בזמנם היו צריכים לרבוץ את הבית במים כדי שלא יעלה אבק, וממילא אף אחד לא הרגיש בכך שראשו ובגדיו היו מלאים באבק ועפר, ולכן גם הערבובייתא היתה דבר מצוי מאוד שיתכן שאדם אף לא חש בו. ובאו בני ארץ ישראל להזהירם על כך, כי רבה נזקה של הערבובייתא, כאמור לעיל שגורמת לעיוורון ר"ל וכו', ועל כן אמרו לשון הזהירו, שצריך לשים לב אף למעט ממנה מחמת הנזק הנ"ל.

וכן הוא בחבורה, שטבעו של עולם שהתלמידים הקטנים יותר מזדקקים לחבורה כדי שיהיה להם ממך ללמוד ואת מי לשאול, מה שאין כן הגדולים החבורה היא עליהם אך למשא, אבל באמת כבר אמרו חז"ל שמי שעוסק בתורה בד בבד מיטפש, ועל כן גם בזה צריך זהירות, כי בלא החבורה הנזק מרובה.

וזהירו בבני עניים, כבר העירו המפרשים [בשיטה מקובצת] דהיינו בין עניות בממון בין עניות בתורה, והענין, דגם כאן הרואה לאלו שאבותיהם לא היה להם האפשרויות להושיבם אצל מלמדים, ולא נראה שבכלל יכול לצאת מהם משהו, ואדרבה עדיף להשקיע בבני העשירים והחכמים שבאים ללמוד אחרי שלמדו אצל המלמדים הטובים ביותר, ולמדו הרבה כי הרעב לא הפריע להם ללמוד... אבל האמת היא הפוכה לחלוטין, שדוקא מאלה תצא תורה, כמו שמבואר לקמן שמתלמידי חכמים לא בטוח שיצאו תלמידי חכמים... ועל כל פנים צריך לדעת שעתיד התורה נמצא דוקא במקום האחרון שאתה חושב עליו, ולכן יש להזהר בו.

ובעצם הענין מדוע באמת דוקא מבני עניים תצא תורה, הביא בספר פרדס יוסף בשם הגאון רבי מאיר שפירא ז"ל מלובלין אמר דמשום הכי אמרו הזהירו בבני עניים שמהם תצא תורה, דאבות עניים יש להם מסירות נפש בשכר לימוד, והכח של מסירות נפש זה לא נלקח מהם ובניהם ישארו בלימוד.

ובספר צדקת הצדיק [אות ע"ז] לרבינו צדוק הכהן מלובלין הסביר זאת יותר בעומק, כי התורה שורה במקום נמוך ובכלים שבורים, ולכן אלו שהם נמוכי רוח ושבורי לב הם כלים מוכנים לה, ולכן מצאנו שגדולי התנאים כגון רבי עקיבא ורבי מאיר, היו דוקא בני גרים, ולא היחסנים הגדולים.

ויותר ביאר המהר"ל [נתיבות עולם א', נתיב התורה פרק י'], ואשר יותר ראוי לתורה הם בני עניים, כדאיתא בפרק אלו נדרים שלחו מתם הזהירו בבני עניים שמהם תצא תורה לישראל שנאמר יזל מים מדליו מדלים שבהם תצא תורה. וביאור

דברים אלו, מה שאמר תחלה הזהירו בבני עניים שמהם תצא תורה לישראל, כי העני יותר מוכן שיהיה לו זרע תלמיד חכם, וכאשר גם דבר זה עינינו רואות כי העשיר מצד שהוא בעל העולם הזה אינו מוכן לקבל הזרע שהוא מוכן אל התורה השכלית, רק העני מפני שהוא משולל מן עולם הזה ואין לו חלק בעולם הגשמי הוא מוכן שיצא ממנו הזרע שיהיה תלמיד חכם. וזה תבין כי אין הכהן רשאי לכנוס לפני ולפנים ביוה"כ כי אם בבגדי לבן לא בבגדי זהב, כי בית קדש הקדשים לקדושתו הוא מסולק מן עולם הזה הגשמי לגמרי, ולכן לא היה רשאי לכנוס לבית קודש הקדשים כי אם בבגדי לבן. לכן העני שאין לו חלק בעולם הזה ראוי שיהיה לו הזרע שהוא מוכן לתורה לא העשיר, וגם העני בשביל שאין לו גדולה וחשיבות יש לו מדת הפשיטות, כמו שהוא לשון עני שהוא לשון הכנעה וענוה ועני הכל לשון אחד, ואין ראוי אל התורה רק מדת הפשיטות כמו שבארנו בכמה מקומות.

ומפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהן אמר רב יוסף שלא יאמרו תורה ירושה היא להם.

ולכאורה מצאנו בחז"ל להיפך בגמרא [מסכת בבא מציעא פ"ה ע"א] אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו תלמיד חכם שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם, שנאמר ואני זאת בריתי וגו' לא ימוש מפך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם וכו', מאי מעתה ועד עולם אמר רבי ירמיה מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה. הרי לפנינו שיש לתורה אכסניא קבועה שהיא חוזרת אליה, ומפני מה לא נאמר אף כאן שיבואו לומר שהתורה היא ירושה להם.

אלא הענין הוא שמצד הטבע היה צריך להיות באמת שבני תלמידי חכמים יהיו תלמידי חכמים, כי כל אחד מוליד כיוצא בו, והבא מבית של עסק התורה הדבר הטבעי ביותר הוא שגם הוא יעסוק בתורה, כמו שמוצאים בדרכו של עולם שהבנים בדרך כלל הולכים בדרך אביהם בבחירת מקצוע וכו'. אמנם לפי האמת זה אינו, כי התורה באמת אינה ירושה, כיון שכמו שנתבאר בשבועות האחרונים התורה באמת היא מתנה, כי התורה שהיא רוחנית אינה שייכת לאדם הגשמי, והדרך לזכות במתנה זו היא על ידי עמל ויגיעה בעסק התורה, ולפי זה אין עדיפות לבן תלמיד חכם על סתם אדם, כי כתר תורה מונח בקרן זוית, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול.

ולפי זה מה שאמרו שתלמידי חכמים אין מצויים להיות מבניהם תלמידי חכמים, אין הכוונה שזהו דבר נדיר למצוא תלמיד חכם בן תלמיד חכם, אלא הכוונה שאין כאן המשך טבעי כמו בשאר ענייני העולם, אלא כל אחד מתחיל מחדש והכל תלוי בו. ומה שאמרו שלא יאמרו תורה ירושה היא להם, שמשמע שמסובבים מהשמים שיהיה דוקא להיפך כדי שלא יאמרו כנ"ל, הכוונה שלכן לא רואים שיש חילוק בין תלמידי חכמים לשאר העם באפשרות לזכות לבן תלמיד חכם על אף ההכנה הגדולה שיש לו מבית אביו, כדי שלא יחשבו שהתורה

היא ירושה, וידעו הכל כי הכל תלוי בעמל ויגיעה.

וכדבר הזה כתב המהר"ל [נצח ישראל פרק נ"ט] וז"ל, ויש לך להבין גם כן מה שאמר שלכך אין תלמידי חכמים מצוי שיצא מהם תלמידי חכמים, שלא יאמרו התורה ירושה לנו. פירוש, שהחכמה נבדלת מן האדם הגשמי, לכך לא שייך בו ירושה. כי אין מוריש למי שאחריו רק דבר שהוא גשמי. כמו האדם עצמו שהוא גשמי, לכך יש לו יחוס וקורבה אל בנו מצד הגשמיות. כי האב מוליד הבן מצד הגשמיות, לא מצד השכלי. שאין האב נותן השכל לבן, רק השם יתברך נותן השכל, ומן זרע האב אין נולד רק הגשמי. ולפיכך לא שייך ירושה לבניו בתורה השכלית. ולכך אין מצוי שיצא תלמידי חכמים מתלמידי חכמים, כי התורה ראוי מצד עצמה שתהיה נבדלת מן הגשמי, ובזה שאינו מוריש התורה לבניו, בזה נראה כי התורה שכלית, בלתי גשמית. אבל אם התורה היתה יוצאת לעולם על ידי החכם, אין התורה שכלית, כי האב אין מוריש לבנו רק הגשמי. ולפיכך האדם מוריש לבנו כמו הקומה והנוי, ושאר הדברים אשר הם דברים גשמיים, או מתייחסים אל הגשמי. שכן אמרו במסכת עדיות (פ"ב מ"ט) חמשה דברים האדם זוכה לבנו וכו'. אבל דבר הנבדל מן האדם הגשמי לגמרי, כמו התורה, אין בזה ירושה, אחר שקורבת האדם לבנו הוא מצד הגשמי בלבד.

אמנם לאחר כמה דורות של עמל ויגיעה שוב נהיתה משפחה זו לאכסניא, כיון שהתורה דרה בה כמה דורות, וממילא התורה מחזרת על משפחה זו, ודבר זה עצמו גורם שהבנים יהיו תלמידי חכמים כי התורה קוראת להם לעסוק בה, ואין זה נראה כירושה כיון שהיו כאן כמה דורות של עמל ויגיעה מובן לכל שהוא קנין התורה ולא ירושתה.

רב ששת בריה דרב אידי אומר כדי שלא יתגדרו על הצבור. מר זוטרא אומר מפני שהן מתגברין על הצבור. רב אשי אומר משום דקרו לאינשי חמרי. רבינא אומר שאין מברכין בתורה תחלה.

והנה כל טעמים אלו עניינם גאווה והתנשאות, ואף מה שאין מברכים בתורה תחילה הוא מענין זה, דאף שלפום צערא אגרא ויגיעת ומצאת תאמין, מכל מקום כבר אמרנו שהתורה מתנה היא, כי בעצם כל יגיעת האדם לא תועיל לו להשיג התורה כיון שהאדם הוא גשמי והתורה רוחנית, וזה שאנו מברכים בכל יום ברכת התורה וחיותמים נותן התורה, דהיינו שהתורה היא מתנה. והמברך בתורה תחילה מבין ומשיג דבר זה, ומבין שצריך הוא להתחנן על נפשו לזכות לדבר גדול זה, וצא וראה כמה לשונות רחמים מוזכרים בברכת אהבה רבה, אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו, אבינו האב הרחמן, המרחם, רחם עלינו, ותן בלבנו להבין ולהשכיל. לשמע. ללמד וללמד. לשמר ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. ומי שמבין דבר זה בודאי לא יגיס דעתו ולא יתנשא, כי מה לאדם להתנשא ולהתפאר במתנה שקיבל שאפשר לאבדה בקלות אם הנותן לא יחפוץ לתתה לו... ומי שאינו מברך הרי הוא חושב

שהתורה היא כשאר חכמות שמשגיגים אותם בעמל וכשרון, וממילא מתנשא לאמור ראו את חכמתי.

ומכל מקום הואיל וזה הטעם לכך שאין מצוי לתלמידי חכמים שיהיו בניהם ת"ח, אם כן אין הדבר מוכרח שיהיה, שאם ישפיל האדם דעתו ויהיה עניו, וביותר אם ילמד תורה לשמה שאמר עליו התנא רבי מאיר שהתורה מלבשתו ענוה, יזכה ויהיו בניו תלמידי חכמים כיוצא באביהם.

דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו דכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורתי וגו' היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחלה.

הנה על מאמר זה נשתברו הרבה קולמוסין, דלכאורה הוא מילתא דתמיהא טובא, וכי על דבר כזה אבדה הארץ, דלפי גודל העונש כן הוא גודל העבירה, ואם היא עבירה גדולה כל כך, היתכן שלא ידעו בה לא הנביאים ולא החכמים רק הקב"ה בכבודו ובעצמו, ואדרבה, אם אף אחד לא ידע ולא הבין, על מה חרי האף הגדול הזה, והרי אין הקב"ה בא בטרונא עם בריותיו.

ונביא בזה כמה פירושים שנאמרו ליישב דבר זה, ותחילה צריך להבין מדוע באמת לא בירכו בתורה תחילה.

וכתב בספר בני יששכר [מאמרי חדש סיון מאמר ה'], הנה הדבר הזה קשה להלום מה זה החטא הגדול הזה שיהיה סיבה לאבדון הארץ יותר מן כל העבירות, וגם צריכין להבין, דהנה לפי הנראה שהיו לומדים התורה רק שלא ברכו תחלה, ולמה לא ברכו מאי תאוה יש בדבר, והנראה, דהנה לא כתיב על מה נאבדה הארץ דאז היה משמע שנאבד עצמיותה, משא"כ באומרו אבדה הארץ משמע שהארץ לעולם עומדת רק שהיה לה איזה חפץ נחמד ואבדה אותו החפץ, ומהראוי להתבונן מהו אותו החפץ שאבדה הארץ.

ויש לפרש הכוונה, הארץ היינו ארציות החומר של הגוף הלא הוא מאיר שכלו על ידי התורה, והדורות הקודמים היו מאירין מאוד עד שנתגלה להם רזין דרזין, והנה בכל דור ודור מתמעטים הלבבות וכמו שאמרו האמוראים בדורותיהם בהעריכם את עצמם לדורות הקודמים הגם שהיו לימודי ה' ולומדים התורה לשמה לילה ויום, וכן בכל דור רואים מיעוט הלבבות להבין במושכלות אפילו עניינים שהיה בנקל הרבה לראשונים, והנה צריכים אנחנו לומר אשר ארציות החומר מתועבה ולא יוכל לקבל ולצייר ציור שכלי כמו הדורות הראשונים:

והנה זה היא החקירה והשאלה, מהו הסיבה שאבד הארציות אותן המעלות שהיו לו בדורות הראשונים בסגולה לקבל מושכלות התורה דברים שכיסן עתין יומין, וכהיום גם אותם שלומדים יומם ולילה לא יוכלו לנגוע בקצה המטה, והנה דבר זה נשאל לחכמים, דהגם שעוסקים בחכמת התורה עכ"ז כתיב ואבדה חכמת חכמיו [ישעיה כ"ט י"ד] משמע שבאמת

הם חכמים ואעפ"כ נאבדה חכמתם שאין בהם חכם שיהיה יכול להשיג אפילו כטפה מן הים נגד דורות הראשונים, ונשאל לנביאים, הגם שכמה בני אדם מקדשין את עצמם בהתבודדות ודביקות וראויים לנבואה ועם כל זה נסתם כל חזון, ונשאל למלאכי השרת, כי הראשונים היו בנקל להם לדבר עם המלאכים, ובפרט המלאך אליהו היה מתגלה לתנאים ואמוראים, ובפרט המלאכים הנבראים מן המצות שעושה האדם הן המה באו בדורות הראשונים באתגלייא לבעלי תורה ומצות, וכהיום זעירין אינן שיהיה להם השגות הללו אפילו אותן שהן מיראי ד' וחושבי שמו, כי ארציותם וחומרת גופם לא יוכל לקבל כל זה, והנה השאלה הוא על מה אבדה הארץ המעלה הזאת:

והנה כל אלה הכתות לא יכלו להשיב על זה תשובה כי אדרבא בעיניהם יפלא, עד שפירשה הקב"ה בעצמו על עזבם את תורתו ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, והנה היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה, ומפרש על זה שלא ברכו בתורה תחילה, דהנה ברכת התורה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו (היינו כבר נתן לנו את תורתו), ואח"כ אומרים ברוך אתה ה' נותן התורה, היינו נותן כעת בכל עידן ועידן, דהנה כתיב קול גדול ולא יסף [דברים ה יט], מתרגמינן ולא פסק, כי מאותו הקול של נתינת התורה כאשר האדם מתבונן באותו קול דברים בשלימות הענין באהבה בתורה הניתנה כבר להבין על בוריה הלכותיה אפילו פשטי הלכות בעיון, אזי גם תורה חדשה מאתו תצא, משא"כ מי שאינו משתדל להבין עומק התורה להלכה לא יגיע להשגת רזי התורה ולרוח הקדש, כי הארציות לא יוכל להזדכך רק על ידי עומק עיון הלכה לאמתה של תורה, הוא הקול דברים אשר שמענו ובו שקוע רזי דרוזין עד אין חקר, וזה הוא הכוונה לדעתי שלא ברכו בתורה תחילה, אין הכוונה שלא ברכו כלל, רק שלא השתדלו להבין פירוש ברכת התורה, שפירושה הוא שעל ידי בחינת עסק התורה יזכה לבחינת נותן התורה, והוא הפירוש ולא שמעו בקולי, היינו קול גדול ולא יסף, ולא פסק, ולא הלכו בה, ממדריגה למדריגה, וג"כ לא הלכו בה, להבינה להלכה, וזהו לדעתי הפירוש ועתה אם שמוע תשמעו בקולי [שמות יט ה], אם שמוע, עתה כעת, הנה גם לאחר זמן תשמעו בקולי, כי הוא קול גדול ולא פסק, נ"ל.

ובספר שם משמואל [פרשת תרומה שנת תרע"ד] כתב, ואולי יש לפרש בזה מאמרם על עזבם את תורתו שלא ברכו בתורה תחילה, כי הברכה על התורה מורה שהתורה חביבה עליו, ע"כ כשלא ברכו מורה שאיננה חביבה עליו אלא כשאר חכמות שוב אין להם האלקות שבתורה, וזהו עזבם את תורתו, היינו מה שנקראת תורתו הוא מפני האלקות שבה ואת זה עזבו:

ובספר שפת אמת [במדבר פרשת מטות שנת תרמ"ט] כתב, וגם מה שנתגרשנו מנחלת אבותינו ה' ע"י ביטול תורה כדכתיב על עזבם את תורתו ולא הלכו בה, דרשו חז"ל שלא ברכו בתורה תחילה, והגם כי פשטן של דברים על ברכת התורה, אבל הרמז שצריכין להנהיג הכל עפ"י התורה כנ"ל. וכן פי'

בזוה"ק ואתחנן ודברת בם בשבתך כו' ובלכתך כו', שצריכין להנהיג כל הדברים עפ"י התורה, ודברת לשון הנהגה ע"ש, וזהו עצמו פירוש ולא הלכו בה שלא הנהיגו כל הדברים בכח התורה כמ"ש לקח טוב כו' תורתי אל תעזבו, פי' בכל דבר לא יהיה נעשה בלי הקדמת התורה. וז"ש עזבם את תורתו ולא הלכו, שלא ברכו בתורה תחלה, שלא קשרו המתנה של ארץ ישראל בכח התורה ונעשה להם כנחלת כל הארצות לכן לא נתקיים בידינו. ומעתה יש לנו ללמוד קל וחומר שאם נתחזק בתורת השי"ת יחזירנו הקב"ה לארצנו. כי מדה טובה מרובה. וכמו שע"י עזיבת התורה אבדה הארץ כן ע"י היגיעה בתורה יחזירנו הקב"ה במהרה בימינו לארצנו וכן יהי רצון:

ובדרך פשוטה ובתוספת ביאור יותר, כבר כתבנו למעלה שענין ברכת התורה היא להכיר כי התורה ניתנת לאדם במתנה, ואין זה מחמת עמלו ועסקו, וכמו שהביאה הגמרא לעיל וממדבר מתנה, שמי שמושים עצמו כמדבר, דהיינו שמבטל ומשפיל עצמו, נותן לו הקב"ה התורה במתנה, ולכן תנאי לקבלת התורה היא הענוה, ואת צנועים חכמה, ולכן משה רבינו שזכה למסור התורה לכלל ישראל היה עניו מאוד מכל האדם שעל פני האדמה, שבכך היה כלי מוכן לקבלת התורה בשלמותה, וככל שיחסר לאיש בענוה, יחסר לו בקבלת התורה.

והנה עיקר עסק התורה היא הדביקות בה' יתברך, כי העוסק בתורה לשמה דבק בו יתברך, כי כל התורה שמותיו של הקב"ה כמבואר בזוהר, ולכן תראה שהכל לומדים את אותה התורה, אבל מה שאחד גדול מחבירו הוא לפי מידת ביטולו לבורא, ואין אחד דומה לחבירו בזה.

והנה את מידת הביטול שיש לאדם לבוראו אין מי שיכיר, רק הבורא יתברך בעצמו, כי כלפי חוץ כולם אהובים כולם ברורים וכולם צדיקים, ורק יודע תעלומות יכול להעיד על מי שהוא דבק בו ומי לא, ואין הדבר הזה נמסר לא לחכמים ולא לנביאים, וגם המלאכים אינם מכירים בפנימיות הלב, ועל כן כשראו את גודל החורבן, ולפני כן את גודל העוונות, היתה על זה תמיהה גדולה איך דור שעסק כולו בתורה והיו כולם חכמים מחוכמים, כידוע לנו שהיו יודעים להשביע את שרי מעלה כמבואר במדרש, הגיע לעבירות החמורות ביותר וממילא לחורבן הגדול ביותר, מדוע לא החזירתם התורה למוטב.

והנה עיקר מעלת התורה היא שיזכה האדם ללמוד תורת ה', דהיינו כמקבל התורה מפי הקב"ה ולא כלומד חוקים ומשפטים בעלמא. והנה הזוכה לתורת ה' הוא הזוכה לדביקות הגדולה בו יתברך, וממילא רוח ה' נוססה בו בכל פעולתיו לדעת מה רצון הבורא בכל דבר ודבר, והרי הוא מקיים כפשוטו בכל דרכיך דעהו, והרי זו תורת חיים כפשוטה, שכל תהלוכות חייו מתנהלות לפי התורה, אך לא יזכה האדם לזה רק אם יבין שאין זו חכמה כשאר החכמות אלא תורה אלקית שניתנת לו במתנה. ועל זה ענה הקב"ה על עזבם את תורתו ולא הלכו בה, שאמנם קיימו את התורה כספר חוקים

תירץ בשיטה מקובצת דהיינו לאיש נחשב עינוי ולא לאשה, כדמוכח בגמרא בכתובות לענין מורדת שהאיש הוא השוכר את האשה לזנות ולא להיפך. והרא"ש תירץ שתשמיש המיטה אסור ביום הכפורים רק מדרבנן, ובאמת אינו מוגדר כעינוי ממש.

מכאן לתלמיד חכם שאין מיפר נדרי עצמו.

ונדרי אשתו, הביא הר"ן דעת רבי יהודה ממסכת נגעים שאינו מתיר אף נדרי אשתו. אמנם יש לדון מה הטעם, דהרא"ש כתב שהוא מחמת שאשתו כגופו ואינו יכול להתיר נדרי עצמו. ולפי סברא זו אף בצירוף עוד מתירים אינו יכול להתיר. והר"ש משאנץ בפירושו למסכת נגעים כתב דהטעם הוא משום נגיעה, דהוא חשוד שיקל לה, ולפי זה אם הוא מצטרף עם עוד שנים תו ליכא חשדא.

ובשולחן ערוך [יורה דעה סימן רל"ד סעיף נ"ז] פסק, אין הבעל מצטרף עם שנים להתיר נדרי אשתו בלשון התרה, אבל האב מותר להתיר נדרי בתו בלשון התרה, כשאר חכם.

ומשפטים, אך לא הלכו בה, שלא כל תהלוכותיהם התנהלו על פי התורה, גם הדברים שאינם מצוות או עבירות, ומה גרם באמת לכך, שלא בירכו בתורה תחילה, שלא הבינו את פירוש הברכה נותן התורה, שהיא מתנה גמורה שניתנת רק לדבקים ומבוטלים אליו, ואף שבירכו בפועל לא הלכו בדרך הזו, ורק הקב"ה ידע את עוצם הריחוק שהיה באמת, כמו שאמר הנביא [ישעיה כ"ט, י"ג י"ד] ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה: לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר: דהיינו על הריחוק יבא עונש של מניעת החכמה, שהיא הגורם לריחוק כאשר אין האדם לומד בצורה ובכונה הנכונה, ודי בזה למבין.

דף פ"א ע"ב

ושלא אשמש מיטתי יפר משום דברים שבינו לבינה.

ואף דלענין יום הכפורים נחשבת מניעת תשמיש לעינוי,